

Östbuletinen

Nr. 1, 2016, årgång 20

Innehåll

Östbuletinen genom tiderna – en spegel av Sällskapet <i>Ingmar Oldberg</i>	2
Missat scoop <i>Disa Håstad</i>	3
Vadim Kozin - superstjärna och Gulagfånge <i>Harriet Lacksten</i>	5
Radio Sweden i mitt liv <i>Irina Makridova</i>	11

Sällskapet
FÖR STUDIER AV RYSSLAND CENTRAL
& ÖSTEUROPA SAMT CENTRALASIEN

Östbulletinen genom tiderna – en spegel av Sällskapet

Ingmar Oldberg, Östbulletinens redaktör

Likmätigt mitt uppdrag sedan 2007 har jag som ni vet knåpat ihop och på hemsidan (www.sallskapet.org/ostbulletinen) lagt ut två register över Bulletinens innehåll sedan 1997, ett kronologiskt, nummer för nummer bakåt från 2015, och ett efter författarnamn. Dels vill jag därmed å styrelsens vägnar tacka och hylla alla de skribenter som genom åren bidragit till Bulletinen, dels vill jag göra innehållet i de många numren mera lättillgängligt och överskådligt. Att även göra Östbulletinen sökbar på nätet med indexord så som Torgny Hinnemo åstadkommit med ostbloggen Världen österut, är ett större företag. Dock kan Östbulletinens författare och ämnen ofta hittas med hjälp av Google. Utifrån registren kommer här några kommentarer om bulletinens utveckling, som delvis också speglar Sällskapets verksamhet.

Med Susanne Oxenstierna som redaktör utvecklades bulletinen under de första åren snabbt från en intern föreningsbulletin mot en utåtriktad kultur- och samhällstidskrift med allt fler skribenter och nummer per år. Det handlade bl.a. om analyser, reportage, konferensrapporter, recensioner och till och med ett kalendarium över kommande evenemang.

När Gudrun Persson 2001 tog över som redaktör för fem år, fick bulletinen en blomstringstid. Numren blev fler (fyra per år) och större; alltfler skribenter bidrog, och en satsning med doktorandpresentationer gjordes. Kalendariet föll bort, eftersom hemsidan övertog den funktionen, och redaktören skrev förord och fixade boknotiser.

Under de tidiga åren var bulletinen på sätt och vis både tidskrift och blogg. Först gjorde redaktörerna ett Word-dokument, som skickades till de medlemmar som önskade det, sedan lade Sällskapets webbredaktör Torgny Hinnemo ner mycket tid på att av detta dokument göra en webbversion, som ibland också innehöll bilder. Gudrun Persson förenklade sedan processen genom att göra PDF-dokument, och webbupplagan för 1999-2003 ersattes senare med PDF-filer, som dock saknar originalbilderna.

När Sällskapet tack vare styrelsen under Lena Jonson 2004 fick ansvaret att hålla ICCEES (International Committee for Central and East European Studies) världskongress 2010 i Stockholm, började bulletinen också rapportera om detta. Förberedelserna för kongressen blev alltmer framträdande i bulletinen, när kongressen närmade sig, och då först Andreas Johansson och Kristina Abiala 2005, sedan jag själv 2007 tog över redaktörskapet.

I samband med att bulletinen efter en medlemsenkät fick sitt nuvarande namn 2008, ändrades dess layout successivt så att den alltmer såg ut som en normal nättidskrift med titelsida, innehållsförteckning osv. Antalet foton och illustrationer ökade. Några förteckningar över publikationer från våra största

forskningscentra inom intresseområdet sammanställdes. I stället för redaktionella förord presenteras numera varje nytt nummer på Sällskapets e-postlista Ligan.

Genom åren har också flera special- och temanummer publicerats med anledning av sällskapets konferenser och/eller historiska jubiléer, nämligen ett om Sven Hedin och Eurasien (2008) på engelska, om genombrottsåret 1989 (2009), om världskongressen i Stockholm (2010) och om krigsåret 1812 (2012). Antalet artiklar och sidor har under senare år varit tämligen stabilt trots att bloggen Världen österut startades 2012. Bulletinen har mest fått längre, mer historiska artiklar, medan bloggen fått fler aktuella, politiska artiklar.

Beträffande bulletinens författare kan konstateras att professor Magnus Ljunggren varit den flitigaste bidragsgivaren genom åren med sina fina artiklar (25), främst om rysk litteratur. Vidare måste noteras att de flesta artiklarna skrivits av medlemmar i Stockholmsområdet, vilket kan förklaras med att styrelsen och de flesta medlemmarna bor där, samt att författarnas medelålder är hög och stigande. Jag och styrelsen har försökt råda bot på dessa skevheter och uppmanar därför yngre medlemmar i Sällskapet boende varsomhelst i landet att bidra till denna bulletin. Den och Sällskapets fortbestånd och utveckling är beroende av allas aktiva medverkan.

Missat scoop

Disa Håstad, författare och journalist

Det var i den intressanta tiden i Östeuropa just före Murens fall. Jag var då korrespondent i Östeuropa för Dagens Nyheter och vi kunde konstatera att klimatet för varje dag och vecka blev alltmera liberalt. Nya människor trädde fram med nya intressanta berättelser.

I Ungern förberedde man ombegravningen av Imre Nagy, den premiärminister som ungrarna hade ropat fram under revolutionen 1956 och som sökte leda Ungern på en egen väg de där oktoberdagarna, när Ungern rentav lämnade Warszawapakten. Den sovjetiska invasionen i början av november satte stopp för allt detta: Imre Nagy och hans medarbetare som tagit sin tillflykt till Jugoslaviens ambassad arresterades och fördes till Rumänien, där de så småningom dömdes – i Nagys fall till döden; han hängdes 1958 tillsammans med sina medarbetare, bl. a. försvarsminister Pál Maléter.

Men det fanns en person som hade varit med men som inte dömdes till döden, nämligen Miklos Vasarhelyi, Nagys sekreterare. Denne dömdes till fängelse. Under våren 1989 fick jag höra att Vasarhelyi fanns i Budapest och hade gått med i den oppositionella rörelsen. Jag började planera för en intervju med honom – en person som skulle symbolisera hela epoken, från 1956 års män till dagens nya opposition. Jag talade med Vasarhelyi i telefon och vi enades om att

träffas vid Imre Nagys begravning som skulle äga rum under högtidliga former i juni 1989 i Budapest.

En kuriös sidoanekdot: Jag måste ha varit i Östberlin då jag talade med Vasarhelyi för jag återfann sedan i min Stasi-akt följande kommentar från den östtyska säkerhetstjänsten. ”Håstad har stämt möte med Miklos Vasarhelyi på Imre Nagys begravning. Ta reda på vem Imre Nagy var och i vilket förhållande han stod till Håstad och Vasarhelyi”. (!!) En av de mest kända östeuropeiska politikerna förmodas alltså av Stasi vara någon bekant till Håstad och Vasarhelyi!! (Nå, Imre Nagy är ett vanligt namn i Ungern och östtyskar har kanske inte fått veta något om historien).

Jag förhandlade länge och väl med Vasarhelyi som inte verkade särskilt angelägen. Till slut sade han att han skulle vara på en konferens i östra Ungern nära staden Szeged och bjöd mig att komma dit – vi kunde tala ostörda där, menade han.

Nagys begravning ägde rum; vi var alla chockerade av att få höra att han och kamraterna hade begravts med ansiktet neråt och med benen inlindade i taggtråd. Senare har jag förstått att alla livsdömda förbrytare begravdes så. Men begravningen blev en stor nationell manifestation, då alla de unga som dött under Budapest-upproret fick sina namn upplästa i stora högtalare som ljud över Hjältetorget. Där höll också en ungdomspolitiker, Viktor Orbán, tal – han lyckades reta upp alla mina vänner – jag hörde ju också talet men förstod inte vad han sade, det var tydligen provokativt. Vid den tiden tyckte jag bara att det var fantastiskt att en så ung och okänd politiker fick en så stor plattform som ett högtalarsänt tal.

Några dagar efteråt reste jag med en kamrat, Göran Skånsberg, i bil till östra Ungern tvärs genom hela landet, för att ta upp den utlovade intervjun med Miklos Vasarhelyi. Vi körde länge och kom fram trötta. Vasarhelyi var där men uppträdde nonchalant som östeuropeiska oppositionella började göra. Jaså, är det ni, sade han. Om ni stannar till i morgon kan jag kanske ha en timma över. Jag insåg att för honom var vår överenskommelse inte något värd. Full av indignation sade jag att om det var på det viset så behövde jag honom inte. Till nästa dag tänkte jag inte stanna.

Några andra av de intellektuella som var på konferensen tyckte synd om mig och visade tydligt att de tyckte Vasahelyi var mer än lovligt oförsämd. ”Jag ger gärna en intervju”, sade en vithårig man, utpekad för mig som författare. Han hade också dömts efter 1956, sade han, och suttit i fängelse då. Han såg trevlig och rar ut. men för mig som var ordentligt arg vid det här laget, var det dålig kompensation för den som varit Imre Nagys sekreterare. Jag avvisade honom alltså och reste med Skånsberg tillbaka till Budapest.

Så missade jag att få den första intervjun med den person som 1990 skulle väljas till det fria Ungerns förste demokratiskt utsedde president – Arpád Göncz. En

intressant och fin man, en sann liberal, som gjorde mycket för Ungern under sina tio år som president och avled i oktober förra året.

För mer om Göncz, se Annika Eliassons artikel i Östbulletinen, nr. 4, 2015.

Vadim Kozin - superstjärna och Gulagfånge

Harriet Lacksten, bibliotekarie

I skivsamlingen därhemma finns det en vinylskiva utgiven 1985 på det sovjetiska skivbolaget Melodija. Inspelningarna är dock från 1930- och 40-talen. På baksidan finns ett foto av sångaren. Han verkar vara i 30-40 årsåldern på bilden, hans hårfäste är redan högt, hans läppar är kvinnligt mjuka och ögonen melanholiska. Musiken väckte mitt intresse. Det är tango, romska sånger och ryska romantiska sånger framförda av en varm, sensibel tenor. Både texterna och musiken är ofta sentimentala och känslösa. De handlar om sådant som olycklig kärlek, trofast vänskap, längtan och smärtsamma avsked.

Omslaget ger en del upplysningar om sångaren. Hans namn var Vadim Aleksejevitch Kozin. Det står när han föddes, när han började sjunga och en del om hans karriär under 1930-talet. Men omslagstexten slutar vid det tidiga 40-talet. Vad blev det av honom sedan?

Källa: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D0%B0%D0%B9%D0%BB:Kozin.jpg>

Vadim Kozin föddes i Sankt Petersburg 1903 eller möjligen 1905. Hans far var köpman och hans mor, som hade romskt ursprung, sjöng i en lokal romsk kör. I hemmet samlades många musiker och artister. Efter revolutionen 1917 framtogs fadern sina tillgångar och fick söka sig tillfälliga jobb. När Vadim var 19 år dog fadern och han blev då själv familjeförsörjaren. En tid arbetade han som biografpianist. Under den här tiden komponerade han sina första egna sånger i romsk stil.

Karriär

Under 1920-talet började han framträda med sina och andras sånger. Han slog igenom tämligen omedelbart och blev mycket populär. En sång på hans repertoar var den kända och omtyckta *Para gnedych*, om två försummade hästar som ser tillbaka på bättre dagar. Den sjöng han med sådan inlevelse att publiken föll i gråt. Skivor spelades in och han framträdde med några av dåtidens största populär- och jazzmusiker i Sovjet.

I slutet av 1930-talet flyttade Kozin till Moskva och bosatte sig på Hotell Metropol. Hans popularitet blev nu än större. Om man kan tala om en sovjetisk superstjärna så var det han. Det finns uppgifter om att polis behövde sättas in för att hålla ordning bland hans beundrare inför konserterna. Han var också en av Stalins favoritsångare och uppträdde i dennes datja vid flera tillfällen.

Vadim Kozin beskrivs som liten och spenslig, men alltid mycket elegant klädd. På de fotografier som finns ser kostymen ofta ut att vara en storlek för stor för honom.

RAPM (Ryska Föreningen för proletära musiker) som bildats 1923 hade på sitt program att musiken skulle tjäna proletariatets utbildning och fostran. Den skulle vara enkel, lättbegriplig, kunna framföras av massorna och använda sig av folkliga teman. Underhållningsmusik – *estrada* – som utgjordes av sådana romska sånger och sentimentala romanser som ingick i Kozins repertoar ansågs borgerlig och urban. Men kampanjer från RAPM:s sida rädde inte på de här sångernas popularitet. Efterfrågan på konserter och plattor med Vadim Kozin och de andra estradartisternas musik ökade i stället. RAPM upplöstes 1932. Under 1930-talet accepterades den här musikstilen, för att återigen falla offer för en kampanj mot lättviktig musik i slutet av 1940-talet.

När Nazi-Tyskland invaderade Sovjetunionen 1941 deltog Kozin liksom många andra artister i krigsinsatsen och turnerade runt bland de sovjetiska trupperna ända ut till fronten. Hans skivproduktion bestod nu av mer än 50 grammofonskivor. Kozin flögs till Teheran-konferensen 1943 för att tillsammans med bl.a. Marlene Dietrich och Maurice Chevalier uppträda för Churchill, Roosevelt och Stalin. För sina insatser förärades han Röda Stjärnans orden.

Under andra världskriget begärde de sovjetiska myndigheterna att grammofonskivor skulle lämnas in då det tydligen fanns någon värdefull substans i vinylen.

Dock var vissa artisters, bl.a. Kozins, undantagna och man kunde byta till sig dessa i butiken. Det berättas att människor köpte fem tråkiga skivor, t.ex. med politiska tal, slog sönder dem redan i affären, lämnade tillbaks dem och gick därifrån med en Kozin-skiva.

Men hans mor och syster var kvar i det belägrade Leningrad. De var två av de 1 200 000 människor som dog där; något som förföljde honom genom livet.

Dömd

En dag, berättas det, blev Kozin uppkallad till Lavrentij Berija, som undrade varför han inte sjöng sånger om Stalin. Han lär ha svarat att sånger om Stalin inte lämpade sig för tenorer. Men 1945 tystnade hans stämman helt. Inga skivor fanns längre att köpa och hans sånger kunde inte höras i radio. NKVD hade 1944 kommit och hämtat honom. Han dömdes i februari 1945 till åtta års fängelse för antisovjetisk och kontrarevolutionär propaganda och homosexualitet och sändes till ett fångläger i närheten av Magadan i Fjärran Östern.

Homosexualitet hade legaliserats 1917 i Sovjet och varit tillåten fram till och med 1933, då artikel 121 lades till i den sovjetiska brottsbalken. Artikel 121 förbjöd manlig homosexualitet och belade den med straff upp till fem års straffarbete. Redan första året lagen var i kraft åtalades 130 män för ”pederasti”. Förmodligen användes termen pederasti inte nödvändigtvis för manlig kärlek till minderåriga pojkar, utan för att beteckna homosexualitet i största allmänhet. Enligt vissa uppgifter levde Kozin öppet som homosexuell fram till dess, enligt andra dolde han sin läggning, men i de artistkretsar han umgicks kände man till och accepterade den.

Anledningen till att Kozin inte arresterades redan på 1930-talet utan först senare, kan man naturligtvis bara spekulera i. Kanske var han alltför stor och Stalin gillade hans sånger. Säkerligen behövdes hans fosterländska insatser under kriget. Sergej Eisenstein, som också var homosexuell, klarade sig helt från åtal. Han levde dessutom i ett skenäktenskap.

Förvisad

I de olika lägren i Gulag fanns många fängslade framstående musiker och artister. Den officiella politiken var att fångarna skulle omskolas genom kulturell utbildning. I de stora lägren fanns s.k. kulturbrigader där dessa musiker och artister ingick. Både bland vaktpersonalen och fångarna var särskilt kvällskonserterna omtyckta. Det kom dock inte alla fångar tillgodo, utan användes ofta som belöning för de bästa arbetarna. De intagna i kulturbrigaderna var befriade från hårt kroppsligt arbete och åtnjöt privilegier som t.ex. bättre boende och mat, tillstånd att bära civila kläder och ibland även frigivning i förtid. Många tidigare medlemmar ur dessa brigader har berättat hur viktigt det var för dem att se till att medfångarna inte förlorade sin mänsklighet och värdighet.

När Vadim Kozin anlände till Kolyma, hämtades han med bil av lägerkommendantens hustru. Hon var en stor beundrarinna av honom och lät honom bo i en helt egen stuga. Det fanns en rivalitet mellan de olika lägerledningarna om vem som hade den mest framstående kulturbrigaden. En teatertrupp var något man ville skryta med. I Magadan omvandlades sedermera kulturbrigaden till Magadans Underhållningsteater (*Magadanskyj estradnyj teatr*). Kozin ingick i gruppen som turnerade och uppträdde i de olika lägren. Lägerinspektörer passade på att förlägga sina besök vid tillfällen då han uppträdde och tog då också med sig sina familjer. Men teatergruppen framträdde även i vanliga byar på den sibiriska landsbygden. En absurditet i sammanhanget var att det i repertoaren kunde ingå musikstycken eller typ av musik som var förbjudna i det övriga sovjetiska samhället. Det finns ett foto med Kozin från ett framträdande på teatern i Magadan från slutet av 1940-talet. Liten och blek tittar han med sorgsna ögon in i kameran. Alla musikerna är prudentligt klädda i kostymer. Det märkliga är att förmodligen samtliga artister på bilden är lägerfångar.

1950 frigavs han i förtid, men blev ändå inte fri. Han förbjöds att bosätta sig och även framträda i den europeiska delen av Sovjetunionen. Resten av sitt artistliv hänvisades han till att framträda på teatrar i orter utanför de sovjetiska metropolerna, främst i Sibirien och Fjärran Östern. Turnéerna gick till nedgångna gruvorter och till olika militärbaser. I sin dagbok beskriver han de eländiga förhållanden han tvingades turnera under: ”Så, nu ligger jag i ett kallt klassrum utan elektricitet. Och jag kan inte raka mig. Toaletten ligger på andra sidan jordklotet. Det finns inget rinnande vatten”. Vid det tillfället blev konserten dessutom inställd då taket i spellokalen läckte.

Under den här perioden, uppträdde han på teatern i Magadan och blev en viktig inkomstkälla för den och på sätt och vis åter stor i Sibirien och Fjärran Östern. En musiker som Kozin spelade med var Adi (Eddie) Rosner, den enligt Louis Armstrong ”vite Armstrong”. Även han hade arresterats och tillbringade sju år i Gulag. Under 1950-talet tonsatte Kozin också dikter av poeter som Jevgenij Jevtusjenko och Anna Achmatova.

Ny dom

1959 blev Kozin än en gång arresterad och dömdes till tre års fängelse för ”förförelse av ungdom”. Den här gången hade han gripits på bar gärning på ett hotellrum. Han tvangs skriva en förödmjukande bekännelse om sin sexuella utveckling.

Före den andra domen hade han kanske ändå hoppats på att någon gång få återvända till Moskva och Leningrad. I sin dagbok skriver han: ”De säger sjung! Sjung där vi säger till dig att sjunga. Du kan sjunga här, men inte där. Till det säger jag: Dra åt fanders... Härskare kommer och går. Jag tänker inte kräla i stoftet och förminska mig själv inför dem. Jag är inte skyldig till någonting.”

Men efter den andra frigivningen, förlorade han hoppet och beslöt att resten av sitt liv förbli trogen Magadan. Det blev hans nya hembygd och han skrev också en sångcykel till staden. Här en vers ur ”Magadanskije bulvary”.

”Må Montand besjunga sina parisiska avenyer, så besjunger jag mina

För jag är förälskad i Magadans avenyer, måhända starkare än han i sina”.

Tillsammans med sina katter bodde han nu i en enrumslägenhet i Magadan. En tidigare granne beskrev att Kozin ”alltid var elegant klädd i rutig överrock, en chic hatt och en vacker, färgglad scarf”. Han upprätthöll sin stil från tidigare. Den bokälskande Kozin fick nu arbete som bibliotekarie på det lokala Pusjkinbiblioteket.

Han hade varit ”försvunnen” från den sovjetiska offentligheten sedan 1945. Inga grammofonskivor hade getts ut och hans röst hördes inte längre på radio. Sin sista konsert gav han 1973. Äldre personer trodde att han inte längre var vid liv. Unga människor visste inte vem han var. Men under glasnost-perioden blev han återigen synlig. Redan 1982 kom en tidningsartikel om honom, och en grammofonskiva med ett urval av några av hans populäraste sånger släpptes 1985. Det är nog den som står i min hylla. 1987 gjordes ett TV-program om honom och en annan mycket känd *estrada*-artist, Isabella Jurjeva. Plötsligt vallfärdade kändisar till Magadan för att uppträda på teatern och för att fotograferas med Kozin. Han krympte ihop till en gammal krokig man klädd i en ylletröja hopsatt med säkerhetsnålar och i alltför stora stövlar och alltid omgiven av sina kära katter. Men ögonen var fortfarande vackra och ännu sorgsnare än tidigare. Två gånger ansökte han om att få bli utnämnd till ”Folkets artist”. Båda gångerna blev hans ansökan avslagen. Under sina sista år togs han om hand av en kvinnlig beundrarinna, som flyttat till Magadan. Enligt sin vän och biograf Boris Savtjenko plågades Kozin av sitt livsöde: ”Det verkade som om livet brutit ned honom, allting var fördärvat och nu var det omöjligt att få någonting tillbaka”.

Hans 90-årsdag 1993 firades med pompa och ståt och en sex timmars konsert med deltagande av till Magadan influgna kända artister. Men hedersplatsen var tom. Kozin själv föredrog att fira högtidsdagen i sin lägenhet tillsammans med sina vänner och katter. Han avled 1994, 91 år gammal. Under sin livstid blev han aldrig officiellt rehabiliterad.

Eftermäle

De lokala myndigheterna hedrade honom genom att göra hans lilla våning i Magadan till museum. I parken bredvid huset sitter han tillsammans med katten som staty på en bänk.

Källa: http://img-fotki.yandex.ru/get/6701/39350380.13/0_d0511_d3b9cc18_orig.jpg

Kozin förde dagbok under större delen av tiden efter frigivningen. Men det är bara några få volymer från tiden 1955-1956 som finns kvar. De gavs ut med titeln *Prokljatoje iskusstvo* (Fördömd konst) på Moskva-förlaget Vagrius 2005 under redaktörskap av Boris Savtjenko. Förutom att teckna en noggrann bild av livet som turnéartist och de allmänna förhållandena i Sibirien, så innehåller den också många personliga tankar och känslor. Kozin är öppenhjärtlig med sin syn på den sovjetiska regimen och framförallt den frustration han kände inför den officiella politiken gentemot homosexuella. Däremot är han förtegen om sina personliga relationer.

Kozin skrev 300 sånger själv och hade runt 3000 i sin repertoar. En av hans mesta kända sånger: *Druzjba* (Vänskap) är tillägnad en man, berättade han. Visst, den kan handla enbart om vänskap, men kanske också om något mer. Tredje versen lyder så här:

”Så nära är vi varandra att inga ord behövs

Vår ömhet och vår vänskap är starkare än passionen och större än kärleken”

Vadim Kozin är idag en ikon för den hotade ryska HBTQ-rörelsen. Websajten gay.ru utropade honom till gay-stjärna och den numera nedlagda HBTQ-tidskriften KVIR publicerade en lång artikel om honom 2003 med rubriken ”Hurra för pederasten!” Den brittiske sångaren, låtskrivaren och gay-aktivisten

Marc Almond, känd bl.a. från Soft Cell, släppte 2009 en CD "Orpheus in exile" med några av Vadim Kozins sånger översatta till engelska.

Lyssna och se:

<http://www.vadimkozin.narod.ru/audio.htm>.

Både på Spotify och Youtube kan man hitta ljudfiler med Kozins sånger, bl.a. programmet från 1987 www.youtube.com/watch?v=1uwYChMQhDw. BBC har producerat radiodokumentären www.bbc.co.uk/programmes/p03b1w65.

Läs:

Klause, Inna: *Der Klang des Gulag: Musik und Musiker in den sowjetischen Zwangsarbeitslagern der 1920er- bis 1950er Jahren*. Göttingen, 2014.

MacFadyen, David: *Songs for Fat People: Affect, Emotion and Celebrity in the Russian Popular Song 1900-1955*. Montreal, 2002.

På www.gay.ru finns flera artiklar om Vadim Kozin, de flesta på ryska, någon enstaka på engelska.

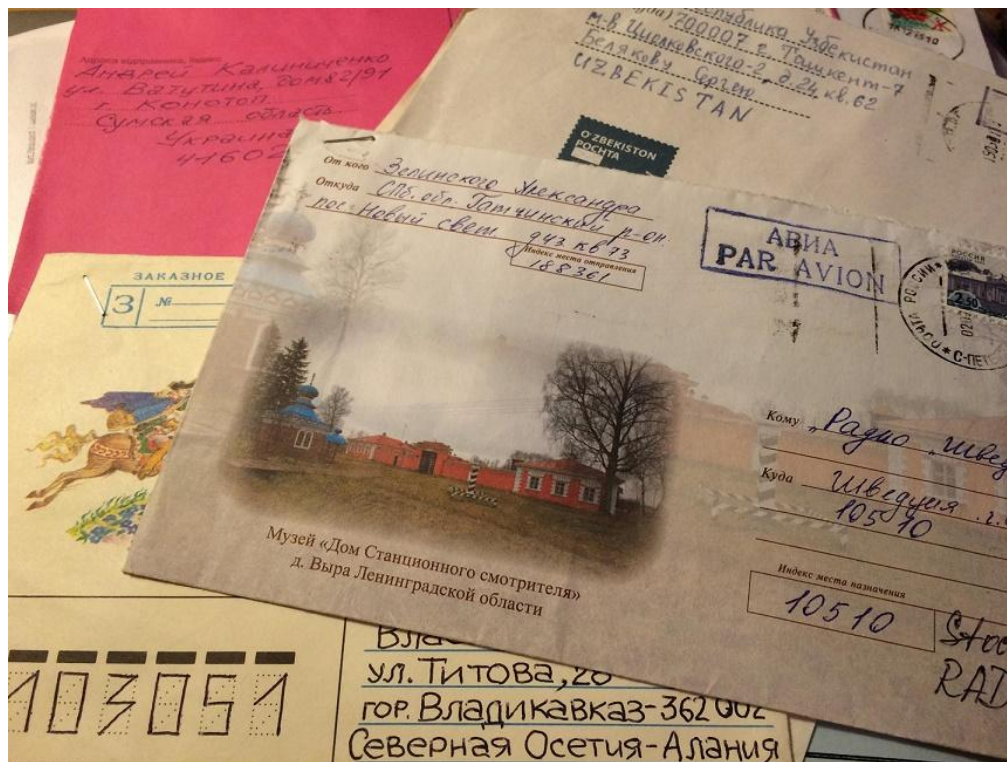
Radio Sweden i mitt liv

Irina Makridova, journalist

"Radio Sweden i mitt liv" – så löd ett inte så lite pretentiöst tema för en uppsattävling som Radio Sweden's ryska redaktion utlyste 1992 som en del i firandet av sin 25-åriga existens. Mer än 500 lyssnare deltog och det var vanliga "pappersbrev", inga mejl. Författaren till den bästa texten skulle vinna en resa till Stockholm och få vara med i studion under jubileumssändningen. Juryn som bedömde bidragen bestod av Michael Sohlman (Nobelstiftelsens vd), Sigvard Lindqvist (tolkskolans legendariske lärare) och Sven Wahlström från Sveriges radios ledning, också han rysktalande. Vinnare blev 21-åriga Igor Popov från Novokujbysjevsk i Samara-området vid Volga. Han hade inte ens ett pass för utlandsresor när han fick veta att han vunnit en resa till Stockholm.

Igor beskrev i sin uppsats sina möten med våra sändningar som "milstolpar" i hans liv. En sådan var Tjernobyl-olyckan 1986: "Då fick jag min första – och länge också enda – information om vad som hänt från Radio Sjevetsija. Vår TV visar förstamaj-demonstrationer i Kiev med en halv miljon deltagare och en timme senare talar Stefania Zachariasz om ett dödsbringande moln över Kiev, om en nedsmutsad zon och nedsmittat älgkött i Sverige. Vid den tiden hade jag börjat förstå ett och annat om sovjetlivet, men så motstridiga uppgifter gjorde mig bestört. Jag litade förbehållslöst på Er." En annan milstolpe var rapporteringen om Raoul Wallenberg-affären. "Enligt min åsikt passar denne svenske diplomat bättre än andra som symbol för Radio Sweden's ryska redaktion. Ni kan ämnet in i minsta detalj, men man tröttnar inte på det, utan fångas av det.

Man tillåts inte slå sig till ro med det redan uppnådda och varje framgång är bara ett steg mot det heliga målet – sanningen.”

Lyssnarbrev. Foto Irina Makridova

Mina milstolpar med ”Bäckman på taket”

Om jag själv varit med i tävlingen, hade jag nog beskrivit alla mina tjänsteresor som just milstolpar. Radio Sweden var inne i en expansiv utveckling under 1990-talet. Sverige satsade på närområdet och tillsammans med vår tekniske direktör Rolf Bäckman reste jag till S:t Petersburg, Murmansk, Petrozavodsk och Kaliningrad i Ryssland samt till Tallinn, Riga och Vilnius. Sju städer, sju radiostationer fick våra parabolantennor för att kunna ta emot våra sändningar och återutsända dem.

Vi flög och bilade kors och tvärs med våra antenner. Vi hade många roliga och mindre roliga gränsövergångar. Som till exempel när vi tre – Rolf, jag och Jukka Häyrinen från Radio Norrbotten i oktober 1992 stoppades på den ryska sidan av gränsen till Finland. En kapten, två löjtnanter och några overallklädda män står beredda, mycket intresserade och vänliga.

– Och vad finns nu i denna fullastade bil? Ta ut allt så vi får titta!

– Oh nej, snälla, det går inte, vi kan inte lägga allt på marken, det är ju känslig utrustning.

– Men var finns bilen införd i visum? Ingenstans. Och inte kan ni föra in en bil hur som helst.

Vi hade nu två alternativ: ingen resa in i Ryssland utan att först återvända 45 mil till Helsingfors för stämpel eller börja resan via Tallinn med eventuell stämpel och bli två dagar försenade. Men så blev en radioröst igenkänd av de båda löjtnanterna, som då och då lyssnade på Radio Sweden. TV-apparat, videokamera, antenner och verktyg; allt fördes in på våra personliga deklARATIONER. Avbokning, stämpel och cigaretter. Så plötsligt: – Var så goda och ha en trevlig resa!

Väl framme i Petrozavodsk uppsökte vi radiohuset, träffade ledningen och diskuterade parabolplaceringen. Vi är sju stycken som hämtar i bilen och bär upp genom huset och ut på balkongen. Med hjälp av rep och eget klättrande får vi upp alltsammans på taket. Att jag som kvinna inget hade att göra där var uppenbart, men jag behövdes som tolk. Mitt första problem var att jag inte visste vad alla verktyg hette – varken på svenska eller på ryska, men det löstes med pekande och nickande. Mitt andra problem var att förklara vad Rolf gör på taket! Inte skall väl en teknisk direktör klättra upp och skruva loss rostiga bultar med egna fina händer inte! Klasstänkandet fick sig en törn.

Till vänster Rolf Bäckman med parabolen, till höger Irina med Zadyhajlo

I Petrozavodsk träffade vi också en av vinnarna i uppsatstävlingen, den 38-åriga Vasilij Zadyhajlo, blind sedan åttaårsåldern. Han skrev i sitt bidrag att våra sändningar lärde honom ”att jämföra olika synpunkter och bilda mig en egen uppfattning”. Vasilij började läsa historia vid universitet i Petrozavodsk. Då var politisk information ett obligatoriskt ämne och han berättar att lärarna inte kunde fatta hur en blind student kunde känna till fakta som man med ljus och lykta inte kunde hitta i en enda sovjetisk tidning. Vi överlämnade en liten radioapparat till honom. Under den fortsatta resan besökte vi flera andra pristagare. Jag intervju-

ade givetvis alla, men vi blev också intervjuoffer, överallt, både i radio, lokal-TV och tidningar.

Fanklubben SveaRike och Moskvabesök

Förutom alla brev så damp en dag ett fotoalbum ner från Moskva. Det kom från "SveaRike", Radio Sweden's fanklubb, grundad av den 25-årige Andrej Kliuj. I albumet har Andrej klistrat in foton av några av medlemmarna i SveaRike, vilka kom från hela det forna Sovjet och hade fått kontakt genom Radio Sweden's "brevlåda" – ett söndagsprogram där vi svarade på lyssnarnas frågor. Fanklubben existerade i flera år; medlemmarna sände sina porträtt och bilder på sina radioapparater till Andrej och senare även direkt till oss i Stockholm.

I samband med vårt 30-årsjubileum 1997 blev vi bjudna till Moskva för att tala vid den internationella informatiseringsakademins massmediakongress. Jurij Gourman talade om vår verksamhet i Kongresspalatset i Kreml inför ca. sex tusen vetenskapsmän och informationsexperter. 2006 var vi också med i Moskvas stora utställningscenter i samband med Svenska Institutets satsning Sweden: Upgrade.

"Med svensk accent" via radiostationer i forna Sovjet

Det är inte lätt att få uppfattning om radiolyssning i ett annat land. I Sovjetunionen var det omöjligt. I Ryssland blev Radio Sweden's sändningar det tredje populäraste programmet i S:t Petersburg med fem miljoner lyssnare. Om vi nu lägger till befolkningen i alla de städer där vi placerade våra parabolantennor, hur många fler miljoner blir det? Radio Sweden samarbetade även med andra radiostationer som gärna ville få våra program för återutsändning, främst våra halvtimmesprogram "Med svensk accent" på söndagarna. Det var stationer allt från Moskva och Murmansk till Perm och Vladivostok i Ryssland, från Charkiv i nuvarande Ukraina och Bisjkek i Kirgizistan till Narva i Estland och Liepaja i Lettland. Summan blir nog ca. 40 radiostationer över hela f.d. Sovjet. När vi expanderade som mest på 1990-talet skickades våra band (kassettband eller CD) till alla dessa radiostationer. Det var inte i Moskva vi åtnjöt störst efterfrågan på våra program utan i mindre städer. Ett annat unikt samarbete, som koordinerades av Maksim Lapitskij, upprättades med ryskspråkiga stationer i Finland och Baltikum genom det gemensamma programmet "Med europeisk accent". Vi hade också en språkkurs, "Svenska? Varför inte?" som avlyssnades av över 79000 personer.

Nedtrappning och nedläggning

Året 2010 lade Sverige ned alla sina kort- och mellanvågssändningar. Vi började jobba uteslutande med Internet och av sex personer återstod tre. Olga Maxe och Sergej Karlov fick gå (enligt principen "sist in – först ut"). Sergej Karlovs utmärkta programserier tillsammans med professor Alexander Kan. Radioboken "Sveriges tusenåriga historia" och "Sverige under gångna seklet" hade många

lyssnare. Det är sådana program och inte nyheter, ”dagsländor”, som folk kan lyssna på om och om igen.

1995 skickade svenska konsulatet i S:t Petersburg oss en analys av en artikel i tidningen Tjas Pik. Den var skriven av en rysk journalist, som deltagit i en FOJO-kurs (Fortbildning för journalister i Kalmar) om ekologi och som tagit djupa intryck av sin Sverigevistelse. Hans huvudslutsats var att även om det råder stora kulturella skillnader mellan Sverige och Ryssland och ”vi inte kommer att tänka och handla på samma sätt på länge, så kan vi förhoppningsvis förstå varandra snart”. Nu när Sveriges Radio stängt ryska redaktionen den 31 mars 2016, så kan jag personligen säga att vi har försökt under alla dessa år sedan starten den 5 november 1967 att uppnå just förståelse och respekt med våra program. Nog finns det något att vara stolt över efter mina 30 år i Radio Sweden.

Se även artikel i Världen österut, <http://www.sallskapet.org/ostblog/?p=5521>

Från vänster: Jurij Gourman, Elena Nordström, Dace Vunklere, Daniel Pasternak, Maksim Lapitskij, Tamara Serebrjannikova-Johansson, Irina Makridova.

Foto: Anders Hägglov/ Sveriges Radio

Östbulletinen, nr. 1, 2016, årgång 20

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och Östeuropa samt Centralasien

Tryckt i Stockholm 2016.

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Östbulletinen utkommer med fyra nummer per år och kan rekvireras i utskrift från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 073-0617592.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726 Stockholm

Tidigare nummer av Östbulletinen finns tillgängliga på Sällskapets hemsida:

<http://www.sallskapet.org>